

OPPONENSI VÉLEMÉNY

Furkó B. Péter *Discourse markers and beyond: Descriptive and critical perspectives on discourse-pragmatic devices across genres and languages* (Cham: Palgrave Macmillan, 2020, xvii + 285 o.) c. könyvéről mint akadémiai doktori értekezésről

Az akadémiai doktori disszertációként elbírálható mű, amelynek címe magyar fordításban – ha szabad a Tézisek címlapján szereplő változatot több vonatkozásban továbbfejleszteni – így hangzik: *Diskurzusjelölők és ami azokon túl van: Diskurzuspragmatikai eszközök deskriptív és kritikai megközelítése különböző műfajokban és nyelvekben*, a következő részekből áll:

- a) kilenc számozott fejezet, amelyek a bevezetés után két nagyobb részre vannak tagolva (műfajközi vizsgálatok = 2–4. fejezet, nyelvközi vizsgálatok = 5–9. fejezet);
- b) záró fejezet;
- c) négy lista (a felhasznált szoftverek és online eszközök, az adatok elérhetősége, a könyvben előforduló rövidítések – pontosabban azok egy része, valamint az irodalomjegyzék);
- d) név- és tárgymutató;
- e) továbbá még két lista a kötet elején (az ábrák és a táblázatok listája), amelyek azonban nincsenek feltüntetve a kötet tartalomjegyzékében.

A doktori mű abban a tudományos kontextusban, amikor a diskurzusjelölők vonatkozásában „fontos kérdésekben a mai napig bizonytalanság mutatkozik a szakirodalomban” (pl., terminológia, osztályozás, kriteriális tulajdonságok, Tézisek 1. o.), kíván hozzájárulni a kutatáshoz olyan műfajokban, mint a politikai interjúk, parlamenti beszédek, nyelvkönyvek, forgatókönyvek, irodalmi szövegek, bibliai szövegek, valamint olyan nyelvekben, mint a (brit, amerikai, ír) angol, magyar, latin, ógörög. Két fő célkitűzése, hogy ezt olyan módon tegye, hogy, egyrészt, ötvözze különböző, a szerző és mások által létrehozott korpuszok automatikus és humán annotálásának, valamint kvantitatív és kvalifikatív elemzésének módszereit, másrészt pedig hogy a diskurzusjelölőket ne elszigetelt jelenségként kezelje, hanem más diskurzuspragmatikai elemekkel, (manipulatív) társas gyakorlatokkal és diskurzív stratégiákkal hozza kapcsolatba (Tézisek 1–2. o.).

Az egyes fejezetekben elvégzett vizsgálatok és azok eredményeinek összefoglalása nyomon követhető a Tézisek alapján. Sőt, azt mondhatom, hogy a Tézisek ezt teljesebben nyújtják az olvasónak, mint maguk a kötetbeli fejezetek összefoglaló részei vagy maga a kötet záró összefoglalója. Egyetlen esetben tűnik a Tézisek megfogalmazása szegényebbnek, mint a disszertációs műé. A 2. fejezetről szólva, a Tézisekben (4. o.) a szerző az idézés három fajtáját különbözteti meg: függő, független és „hasbeszélés” (ventriloquizing). Ugyanakkor a disszertációs mű 2. fejezetében (41–42. o.) a voicing szerepel az első két válfaj mellett, amely a 3. fejezet (79. o.) szerint megkülönböztethető a hasbeszéléstől és amely az utóbbival a visszhangszerű (echoic) használat két típusát képezi (uo.).

A Tézisekben összefoglalt és a mű fejezeteihez kapcsolódóan konkrétan bemutatott (8–11. o.) **új tudományos eredmények mindegyikét elfogadhatónak tartom**. Különösen kiemelkedőnek vélem a korpuszok létrehozását és annotációját, valamint a fordítási ekvivalensek kódolása terén alkalmazott eljárásait, hogy megragadja az implicitációs és explicitációs fordítói műveleteket. Mindezek kvantitatív módon is feldolgozott eredményeit nem lehet túlértékelni. Ugyanígy rendkívül innovatívnak mondható az a komplex módszertan, amelynek keretében a diskurzusjelölők vizsgálata beleágyazódik a diskurzusok különféle (pragmatikai és szociológiai) aspektusainak szövevényes hálózatába.

Mindazonáltal az egyes fejezetek ismertetését ki lehetne bővíteni a disszertációs műből vett releváns részmozzanatokkal. Amit azonban itt fontosabbnak vélek megemlíteni, az azok a hiányok, amelyek magát a doktori művet jellemzik. A 9 fejezetben lefolytatott vizsgálatok szerteágazó volta igencsak kívánatosná tenne néhány összefoglaló táblázatot/listát (a végső, összegző részben vagy külön mellékletekként), amelyek segítenék az olvasót az áttekintésben. Mint ahogy a kötet végén megtalálható a felhasznált szoftverek és online eszközök listája, valamint az adatok elérhetősége, ezekhez hasonlóan, ill. ezeket kiegészítve elkészíthetők lennének a következő összesítések:

- a) a használt korpuszok (beleértve mind a mások által és mind a szerző által előállítottakat), természetesen az alapvető paramétereikkel (szövegszószám, műfaji besorolás stb.);
- b) az alkalmazott kvantitatív módszerek és mérőszámok (mindezekről egy szöveges összefoglaló elhelyezése a kötet bevezetésében ugyancsak nagyon hiányzik);
- c) a vizsgált jelenségek, köztük a diskurzusjelölők (mind onomasziológiai, mind szemaszziológiai megközelítésben) a feltárt funkcionális spektrumaikkal együtt.

Ám az **első** legfontosabb kérdés, ami kiindulópontja a doktori mű kérdésfelvetésének is, az az, hogy milyen kategóriaként határozhatók meg a diskurzusjelölők. De legelőször vizsgáljuk meg magát az elnevezést! A szakirodalom terminológiai sokféleségéből a *pragmatikai jelölő* és a *diskurzusjelölő* elnevezések számítanak a legelterjedtebbeknek. Furkó B. Péter – Dér Csillával (2017) egyetértve – az utóbbi mellett teszi le a voksát (2. o.). Bár ha abból indulunk ki, hogy a diskurzusjelölők kutatása a pragmatika egyik területe (1. o.), akkor az előbbi megnevezés használata lenne az indokoltabb. Tovább bonyolítja a megfelelő terminusválasztást az a tény, hogy Furkó a *diskurzusjelölő* kategóriát olyan átfogó értelemben használja, amely kiterjed mind a szöveg-/diskurzus-, mind a(z inter)szubjektív/pragmatikai funkciókra (2. o.). A kétféle jelölő terminológiai megkülönböztetése különben előfordul a magyar(ral foglalkozó) szakirodalomban, l.: Judit Farkas, Bettina Futó, Aliz Huszics, Judit Kleiber, Mónika Dóla and Gábor Alberti, Similarities and differences between two Hungarian particles for also: *szintén* and *is*. *Linguistics Beyond And Within* 6 (2020), 74–91.

Lévén a diskurzusjelölők egy funkcionális kategória elemei (1. o.), érdekes, hogy a diskurzusjelölők kritériális tulajdonságainak tárgyalása nem ezekkel a funkciókkal, nem ezen funkciók túlbujánzó megjelenésével kezdődik, hanem a nem propozicionális/nem igazságfeltételes jellegükkel, amelyből az következik, hogy a diskurzusjelölők opcionálisak az igazságfeltételes mondatjelentés szempontjából. Ezt azonban meg kell különböztetni a procedurális jelentéssel való jellemezhetőségtől. A propozicionalitás/igazságfeltételesség vs. nem propozicionalitás/nem igazságfeltételesség eldöntésében az *if* és a *because* kötőszók hatókörében való előfordulás a mérvadó, míg a konceptuális jelentés vs. procedurális jelentés meglétének kérdésében a kompozicionalitási tesztet alkalmazhatjuk. Azonban ami itt külön kiemelő, az az, hogy a diskurzusjelölők nem csak nem propozicionálisak/nem igazságfeltételesek és/vagy nem konceptuálisak (azaz procedurálisak) lehetnek. Az előbbieket közé tartozik például a *then* és az *after that*, amelyek propozicionálisak (6. o.), az utóbbiak közé a *frankly*, amely konceptuális, ha nem is igazságfeltételes (uo.). Ugyanígy a *seriously* és az *in other words* konceptuálisak, merthogy szinonimák a nem diskurzusjelölőként való előfordulásukkal (a *well*-lel ellentétben, 12. o.). Míg a nem propozicionalitás (nem igazságfeltételesség) és a procedurális jelentés nem jellemző minden diskurzusjelölőre, a nagyfokú kontextusfüggőség nemcsak rájuk áll, hanem a deiktikus/indexikus egységekre is, amelyek a relevanciaelmélet keretében maguk is procedurális jelentésűek (8. o.). A diskurzusjelölők gyenge kapcsolódása a mondatstruktúrához pedig éppen azért nem egyértelmű kritérium, mert ez jelentheti azt, hogy a diskurzusjelölő nem része a

mondatszerkezetnek vagy azt, hogy belekapcsolódik a mondatszerkezetbe, még ha lazábban is (9. o.). Ebben a vonatkozásban szót érdemelt volna az ún. thetikusság, ami B. Heine és munkatársai egy sor publikációjának témájaként szolgált, l. pl. G. Kaltenböck, B. Heine and T. Kuteva, On thetical grammar. *Studies in Language* 35 (4) (2011), 852–897. Ami pedig a diskurzusjeölőknek az oralitásban való gyakoribb előfordulását és a (nyelvművelők általi) stigmatizáltságát illeti, ezek definíciós kritériumként való használata nem vehető igazán komoly felvetésnek (vö. 13–14. o.), ami ugyanakkor nem vonja kétségbe, hogy használatukkal különféle stilisztikai hatásokat érhetünk el (amint ezt a disszertáció több fejezete is remekül illusztrálja).

Akkor mi a diskurzusjelölő? Furkó B. Péter egy korábbi cikkéből (The Boundaries of Discourse Markers – Drawing Lines through Manual and Automatic Annotation. *Acta Universitatis Sapientiae, Philologica*, 10, 2 (2018) 155–170) a következő részletet tekinthetjük a kérdésre adott egyfajta válasznak: kevés kutató szolgáltat a kritériális tulajdonságokról kimerítő listát, amely alapján egy korpusz diskurzusjelölőinek minden előfordulását azonosíthatnánk. A szerző zárójelben hozzáteszi, hogy sokak véleménye alapján nem is lehet ilyen listát összeállítani. Amikor a tokenek helyett a típusokra koncentrálunk, Furkó Crible (2017)-re hivatkozva (15. o.) a diskurzusjelölők multifunkcionalitását jelöli meg mint azonosítási szempontot. Ezzel tkp. visszajutottunk a diskurzusjelölők meghatározásában alapvetőnek mondható tulajdonsághoz: ti. hogy funkcionális kategóriáról van szó, és mint ilyen, ráadásul, ezen funkciók túlbuzgó megjelenését mutatja fel (8–9. o.). Innen pedig már csak egy lépésnyire vagyunk a diskurzusjelölők Furkó általi értelmezésétől, amelyre már fentebb utaltam, a terminus megválasztásáról szólva. A *diskurzusjelölő* terminus fogalma – konkretizálva a funkcionális jelleget, ugyanakkor elvonatkoztatva a sokféle lehetséges funkciótól – a szöveg-/diskurzus- és a(z inter)szubjektív/pragmatikai funkciókra terjed ki.

A szöveg-/diskurzus- és/vagy a(z inter)szubjektív/pragmatikai funkciók szükségessége mellett teljesen helyénvalónak tűnik, hogy a nem proпозиционаlis (nem igazságfeltételes) jelentés, a procedurális jelentés és a szintaktikai szerkezeten kívüliség egyike vagy másika jellemző egy prototipikus diskurzusjelölőre, sőt a leginkább prototipikusra mind a három tulajdonság. Azt azonban félrevezetőnek tartom, amikor a nem proпозиционаlitást a disszertáció szövege a proceduralitással látszik azonosítani: „procedural (non-propositional)” (15. o.). Ugyancsak problémás, amikor a *konceptuális* helyett egyszerűen *szemantikai* szerepel. Vö.: „procedural and semantically bleached (15. o.), „devoid of semantic content” (125. o.), devoid, or, at least, bleached of semantic content (220. o.). Érdemes még egy terminológiai nehézségre felhívni a figyelmet. Mivel – pl. a műben is többször hivatkozott relevanciaelmélet szerint – egy megnyilatkozás nem (mindig) fejez ki egy teljes logikai proпозициót, amelynek meg lehetne állapítani az igazsáértékét, megfelelőbb nem nem proпозиционаlis jelentésről, hanem nem igazságfeltételes jelentésről beszélni, amely mint olyan nem járul hozzá egy proпозиció igazsáértékéhez.

A **másik** legfontosabb kérdés, amivel külön kell foglalkoznunk, az a multifunkcionalitás ábrázolása, azaz a diskurzusjelölők funkcionális spektrumának reprezentációja. Bár a vizsgált diskurzusjelölők funkcióit a disszertációs mű szerzője minden esetben részletesen tárgyalja a korábbi munkák bemutatása mellett, csak az első és a kilencedik fejezetben kerül elő az a kérdés, hogy hogyan lehetne ábrázolni a funkciók egy-egy diskurzusjelölőre jellemző széles (ráadásul szerzőnként igen eltérő) skáláját. A szakirodalomban három lehetséges – nem csak a diskurzusjelölők jelentésreprezentációjára érvényes – megoldás merül fel: a homonímiát feltételező maximalista, a monoszémiát posztuláló minimalista és a poliszémiát javasoló megközelítés (220. o., az első fejezet 9. oldalán tkp. a kilencedik fejezetre való utalás

formájában jelenik meg a probléma). Úgy tűnik, Furkó a harmadik, a kontextustól kontextusra haladó, a különböző használatok közötti kapcsolatokat figyelembe vevő megközelítést preferálja (222. o.) – amint egy lábjegyzetből kiderül, nemcsak a fejezet témájába tartozó diskurzusjelölők vonatkozásában, hanem általában is. Ez az eljárás azonban nem terjed túl a már említett funkcionális spektrumokon, és mint ilyenek, ezek csupán egy újabb kísérletet jelentenek az előzőekhez képest, bár az, hogy korpuszvizsgálaton alapszanak, mindenképpen előnyös tulajdonságuk.

Ettől az eljárástól eltérően – némileg közelebb kerülve a monoszém megközelítéshez – az annotálás során Furkó hol szuperfunkciókat alkalmaz, hol az alapfunkciókra korlátozza magát, a nagyszámú szétválasztást kiküszöbölendő. Az első annotálási stratégiát a *well* esetében figyelhetjük meg (128–129. o.), bár az első két megnevezés további al-szuperfunkciókat tartalmaz, ha jól értem a szerző jelölési konvencióit:

- (i) a társalgás irányítása / interakciós használat,
- (ii) az információ kezelése / monologikus használat,
- (iii) a narráció szervezése,
- (iv) interperszonális (pragmatikai) funkciók és
- (v) egyes stratégiai funkciók (rendszerint diskurzusjelölő-társulásokban, sajátos szünettel kísérve).

Mіндеgyik szuperfunkcióhoz konkrét funkciók felsorolása tartozik.

A második annotációt az *I mean* sokelemű osztályozása helyett (pl. Koczogh–Furkó 2011) alkalmazza Furkó. Egy háromelemű kódolást használ az adott diskurzusjelölő alap- (152. o.) vagy fő(bb) (154. o.) funkcióira:

- (i) korrekció, vagyis törlés
- (ii) tisztázás, amikor az újrafogalmazás anaforikus és
- (iii) kidolgozás, amikor az újrafogalmazás kataforikus.

A diskurzusjelölők multifunkcionalitásával kapcsolatban érdemes felfigyelni egy újabb kutatásra, nevezetesen Marcsenkoné Kondacs Flóra *A hát, az izé és az ugye* diskurzusjelölők jelentéseinek ábrázolása a kibővített Natural Semantic Metalanguage modellben c. (Szeged, 2023, 126 o.) megvédett PhD-disszertációjára, amelynek szerzője létrehozott egy olyan modellt, ahol a diskurzusjelölők állandó (invariáns) aluspecifikált magjelentéssel és specifikus kontextuális jelentésekkel rendelkeznek. Az utóbbiaktól megkülönböztetődnek a diskurzusjelölők kommunikatív funkciói, amelyek szintén kontextuális jellegűek. Tehát Marcsenkoné Kondacs Flóra dolgozatában nyilvánvalóan minimalista megközelítésről van szó. Amit még kiemelhetünk az adott modellből az az, hogy a magjelentés és a specifikus jelentések reprezentációi ugyanazon a szemantikai metanyelven vannak megfogalmazva, és így – szemben a PhD-értekezés szerzőjével – mindkét jelentést konceptuálisnak tarthatjuk. Ugyanakkor a kommunikatív funkciók leírásai viszont tényleg a procedurális jelentések „műveleti” természetét idézik fel. A minimalista megközelítésnek a kutatásban való további alkalmazása szempontjából döntő lesz, hogy a Marcsenkoné Kondacs Flóra által felállított jelentésreprezentációk kiterjeszthetők-e és ha igen, akkor hogyan a diskurzusjelölők funkcióinak nagyobb halmazára. A kutatásnak még inkább a jövőre irányuló kérdése pedig az lehet, hogy az eddig megvalósított sok-sok leírás után, amelyek sora két terjedelmes értekezéssel is bővült a legutóbbi időben, mikorra várható egy átfogóbb megközelítés a diskurzusjelölők jelentésreprezentációi tekintetében, valamint a diskurzusjelölők funkcionális kategóriájának vagy alosztályainak definíciós felállítására vonatkozóan.

A tartalmi kérdésekről áttérve Furkó disszertációs műve szerkezeti és formai kivitelezésének tárgyalására, először olyan eseteket mutatok be, amikor a disszertációs mű két, lényegében azonos témájú/tárgyú részlete indokolatlanul különböző mennyiségű információt tár az olvasó elé. Például:

16. o.: 4 kutatási kérdés vs.

27. o.: két bekezdésből álló konklúzió (nincs meg a 4 kutatási kérdésnek megfelelő négyes tagolás)

16. és 43. o.: az MPI és CI vizsgálati korpuszok létrehozása méretcsökkentéssel (downsampling) általában (a szövegszavak (tokenek) körülbelül azonos számán kívül nincs más paraméter megadva) vs.

73. o.: a nevezett korpuszok létrehozásakor az interjúk időtartamának és témáinak hasonlósága is számított, míg a magyar nyelvű (ATV-)korpusz esetén csak a témák hasonlósága játszott szerepet

20. o.: mit jelent a szögletes zárójel és az utána álló rész a (10)-ben, pl.: I_Z4[il.2.1?

A választ a 23. oldalon a (13) kapcsán kapjuk meg: az ilyen címkék valamiképp a többszavas, nem kompozicionális kifejezések „összetevőit” kódolják.

46. o.: a 3. fejezet címében keyness (50. o.: keyness analysis) – 98. o. 6. j.: For more information on keyness cf. <http://...>

47. o.: pttw – 82. o.: tokens per ten thousand words (tpttw)

47. o.: CV – 103. o.: variation coefficient (CV) (igazából: variation of coefficient = CV)

Másodszor, van a kötet végén egy rövidítésjegyzék, amely azonban hiányosnak tűnik, ill. nem következetesen lett összeállítva. Így például nem szerepelnek benne a következők:

22. o.: MWE, PoS(-tagged), POS (tagging)

65. o.: Critical Discourse Analysis (CDA)

71. o.: interviewee (IE)

83. o.: LLC (+ 135. o.)

122. o.: CEFR

124. o.: NNS

125. o.: NS

126. o.: Business English (henceforth, BE)

135. o.: LKC reference corpus

150. o.: A14, X6, Z5

174. o.: TM

227. o.: TE

Harmadszor, szintén a kötet végén található egy lista a szoftverekről és az online eszközökről, valamint külön fel van tüntetve az adatok elérhetősége, de hiányzik a felhasznált és/vagy hivatkozott korpuszok felsorolása, amellyel mindenképpen fontos lett volna kiegészíteni az adatokról szóló információkat (vö. fentebb).

Negyedszer, a kötet összesített irodalomjegyzéke megkérdőjelezi a mind a 9 fejezet végén elhelyezett részleges irodalomjegyzék szükségességét.

Ötödször, amellet, hogy sokszor hiányzik a tárgynyelvi adatoknak a metanyelvtől való megkülönböztetésére használatos kurzív írásmód, további elírások (sajtóhibák) is felfedezhetők a könyvben. Például:

15. o.: cf. Table 1 in this Chapter → cf. Table 1 in Chapter 2

18. o.: Table 1 yields → Table 3 yields

23. o.: (14a) ... 14b → (14a) ... (14b)

47. o.: to reporting: → to reporting.

95.o.: two research questions → three research questions

127. o.: in the next section → in the next sections (5.2 and 5.3)

128. o. (5 times): . (e.g. → . (E.g.

179. o.: cf. Sect. 1 → cf. Ch. 1

182. o.: statistically signficance → statistically significant

189. o.: a 2. jegyzet szövege (Letter 294. A FŐSZÖVEGBE A bibliográfiában ez az item a címmel szerepel, nem kellene a szerkesztőt előre írni, és így hivatkozni rá?) törlendő

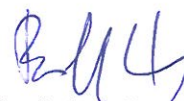
209. o.: Tófalusi → Tótfalusi (+ 218. és 279. o.)

226. o.: argumentative in the case of *John* and narrative discourse in the case of *Galatians* – cf. 237. o.: *John* belongs to the narrative, while *Galatians* to the argumentative genre

227. o.: Based on the table above → Based on the table below

Az opponensi véleményemben megfogalmazott kritikai mozzanatokot a szerző figyelmébe ajánlva, végezetül kijelentem, hogy **a doktori művet minden kétséget kizáróan alkalmasnak tartom a nyilvános vitára.**

Szeged, 2024. március 7.

Prof. dr. Bibok Károly
az MTA doktora